

Državni izpitni center

SPOMLADANSKI ROK

FILOZOFIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Ponedeljek, 7. junij 2004

SPLOŠNA MATURA

OCENJEVALNA SHEMA ZA ESEJ (1–22 točk)

0–10 ODGOVOR NE DOSEGA MINIMALNIH STANDARDOV

- 0 Popolnoma nerelevanten odgovor, če je že najti kaj relevantnega, gre za naključje.
- 1–5 Odgovor je le skiciran, ni pomembnejših elementov odgovora na zastavljeno vprašanje. Je fragmentaren in večinoma nerelevanten. Gre za postavljanje miselnih fragmentov enega ob drugega, ne pa za povezano besedilo. Lahko pa je tudi daljše povezano besedilo, a nima skoraj nobene zveze z naslovom.
- 6–10 Odgovor že ima delno zaokroženo strukturo, razumevanje danega problema je omejeno, razvitih je sicer nekaj relevantnih poudarkov, vendar je najti še veliko nejasnosti in nerelevantnosti. Večina poudarkov je bodisi nejasnih in nerazumljivih bodisi neutemeljenih. Kandidat ve malo, njegov pogled je zelo omejen. Trditve so nenatančne, včasih preprosto napačne. Večinoma gre zgolj za ponavljanje delcev elementarne šolske snovi in ponavljanje enega in istega.

11–13 MINIMUM

Gre za daljše in celovito besedilo (ni natančne meje, a odgovori, ki obsegajo manj kot 500 besed, so prekratki). Odgovor je esejističnega tipa (ustrezna struktura, celovitost, zaključnost), čeprav sta uvod in zaključek verjetno slabo razdelana. Problem, ki ga zastavlja vprašanje v naslovu, kandidat sicer razume, a zelo poenostavljeno. Nerelevantnosti so še očitne, vendar se večina odgovora nanaša na vprašanja. Nalogi je včasih še težko slediti, opazni so tudi preskoki v izpeljavi. Kandidat uporabi vsaj nekaj relevantnih pojmov, jih pa ne analizira; ko argumentira, je zelo hiter, površen in pogosto nejasen; naloga kot celota se opira na obnavljanje najbolj splošno znanih dejstev (lahko se še pojavljajo napačne trditve) in argumentov, poda le zelo poenostavljeno predstavitev in rešitev problema. V splošnem pa se kandidat že začne gibati na ravni razumevanja in razlage, čeprav ima z obojima še težave.

14–16 DOBRO, A OMEJENO

Kandidat vprašanje razume, odgovor je večinoma ustrezne dolžine (norma, ki jo je treba smiselno uporabiti, je 600–700 besed – več seveda ni prepovedano), jasen in relevanten, struktura je dovolj dobro razvita, kandidat že ima pregled nad celoto eseja, vpeljani so osnovni pojmi. Vendar ima naloga jasne meje: odgovori na vprašanje, vendar je "šolska" in predvidljiva, predpostavke vprašanja se ne analizirajo, posledice rešitev so le včasih nakazane, argumenti med sabo niso povezani, pa tudi neutemeljene trditve so še kar pogoste; uporabljeni so večinoma le osnovni pojmi in včasih so še slabo opredeljeni, vednost, iz katere izhajajo, je omejena, razlaga se navadno močno opira na temeljno šolsko snov; ni novite linije izpeljave, pri kateri eno izhaja iz drugega, tako da analizo pogosto zamenjuje preprost opis.

17–19 PRAV DOBRO, A OPAZNE POMANJKLJIVOSTI

Argumentacija že prevladuje, a argumenti so različno primerni; vsi temeljni pojmi so opredeljeni (vsaj implicitno). Še vedno je mogoče najti nerelevantnosti, lahko so napake v izpeljavi ali nejasnosti, nekatere trditve niso utemeljene, a to se zdaj dogaja le poredkoma. Kandidat dobro pozna temeljne filozofske probleme in njihove rešitve na danem področju, kar je razvidno iz ravni njegovega premisleka. Korektna naloga, tako da so spričo tega pomanjkljivosti obrobne. Toda domet razmisleka, ko gre za razlago, analizo predpostavk in posledic, je omejen, omejena je tudi sposobnost upoštevati drugačna stališča.

20–22 V GLAVNEM ODLIČNO

Poglobljen in argumentiran odgovor na vprašanje z analizo pojmov in razvito pojmovno mrežo, z jasno in koherentno linijo argumentacije, ki upošteva (vsaj implicitno) tudi protiarumente. V primerjavi s prejšnjo ravno kaže odgovor širši pogled, več vidikov in bolj poglobljeno analizo pojmov, bogatejšo pojmovno mrežo, kandidati pa se (ni pa nujno) tudi že zavedajo meja svoje argumentacije. Včasih v resnici vstopajo v filozofski dialog z zagovorniki drugačnih stališč. Esej še ima pomanjkljivosti, toda pri ocenjevanju je treba upoštevati starost kandidatov in da so se s filozofijo ukvarjali samo eno leto.

DODATNA NAVODILA ZA ESEJ

(Navodila so le okvirne smernice: kandidat lahko napiše vsebinsko tudi čisto drugačen esej, če je le povezan z naslovom.)

1. Razpravljajte o trditvi: Svet v resnici sploh ne obstaja.

Analiza zahteva, da premislimo, kako lahko rečemo, da svet v resnici sploh ne obstaja? Če je odnos med bivajočim in njegovim bistvom res tak, da je bistvo skrito, se zastavlja vprašanje, kako lahko potem vemo, da obstaja? Vsekakor pa bo analiza morala opredeliti pojem sveta in njegov odnos do izjavljalca zgornje trditve.

2. Razpravljajte o trditvi: Človek je to, kar ni.

Klasično je bistvo človeka določeno, človek je racionalno ali kakšno drugačno bitje. Njegov smoter pa je, kot npr. pri Aristotelu, udejanjenje tega bistva. Eksistencializem Sartra pojmovanje obrne, človekova narava ni določena vnaprej, človek je najprej to, kar ni, je sam svoj projekt, šele nato nekaj je.

3. Razpravljajte o trditvi: V svetu, razen materialnih stvari, ni mogoče dokazati obstoja česar koli drugega.

Običajen pogled na substance je dualističen, obstajajo materialne stvari in od njih različne duševne/duhovne/idejne stvari. Dualistično pozicijo je težko zagovarjati, vendar tudi materialistična, ki jo podpirajo odkritja sodobne znanosti, ni brez težav. Naloga kandidata je prikazati težave materialistične pozicije in poiskati odgovor glede razmerja med duhom in telesom, ki je zanj najbolj prepričljiv.

4. Razpravljajte o trditvi: Jezik določa, kakšen je svet za nas.

Običajno mislimo, da jezikovne strukture bodisi odlikujejo strukture sveta (denimo Aristotel) bodisi strukture mišljenja (denimo Kant). Obstajajo pa tudi razlogi za mnenje, da jezikovne strukture oziroma kategorije oblikujejo kategorije mišljenja, s katerimi vzpostavimo neko sliko sveta (za katero lahko rečemo, da je svet za nas). To dokazuje denimo Whorf s tako imenovano tezo o jezikovni relativnosti ali pa Cassirer z neokantovskim pogledom na jezik, ki proizvaja strukturo izkustva.

5. Razpravljajte o trditvi: Filozofsko in znanstveno spoznanje si ne nasprotujeta.

Od kandidata se pričakuje analiza pojmov znanosti in filozofije ter premislek njenega odnosa do spoznanja. V zagovarjanju dosledne ločitve med filozofijo in znanostjo mora navesti argumente zanj.

6. Razpravljajte o trditvi: Gotovost, ki ni rezultat dvoma, je naivnost.

Trditev govori o tem, da je dvom nujen korak pri spoznavanju. Brez dvoma bomo naivno sprejemali trditve, ne da bi se prepričali, ali so res resnične, in ne bomo vedeli, zakaj so resnične, če to res so. Vprašanje pa je, ali je vselej dvom tisti, ki nas privede do nenaivne gotovosti.

7. Razpravljajte o trditvi: Moralno dobro obstaja v svetu le, ker se razumna bitja zavedajo svoje dolžnosti.

Gre za Kantovo pojmovanje morale in dobrega. Dobro ni niti nekaj po sebi v ontološkem smislu (kot pri Platonu), niti stvar koristi oziroma sreče kot posledice dejanj (kakor pri utilitaristih), niti denimo sledenje lastnim interesom (kakor pri moralnih egoistih ali denimo tudi Nietzscheju), temveč racionalen uvid v moralnost dejanja. Ta uvid zahteva skladnost maksime delovanja s kategoričnim imperativom (tako prvo kakor drugo formulacijo). Brez razumnih bitij tako ni mogoče govoriti o moralni stvarnosti in dobrem.

8. Razpravljajte o trditvi: Neodvisnost od vsakršnih potreb je nujna za človekovo svobodo.

Hedonistična drža vodi po mnenju kinikov do suženjstva. Prvič, ker sledi užitku, in drugič, ker nezadovoljenost potreb povzroča neugodje. Če pa smo glede potreb, ki jih moramo zadovoljevati, da sploh preživimo, skromni, kakor to opisujejo zgodbe o Dioegenu iz Sinope, drugih pa sploh nimamo, se znajdemo v stanju samozadostnosti in svobode, ki edino pritiče človeku.

- 9. Razpravljajte o trditvi: *Iskanje občeveljavnih norm je brez učinka, ker ne obstajajo.***
Predpostavka trditve je kulturni relativizem, ki implicira različnost moralnih norm, saj empirična dejstva kažejo, da se moralni kodeksi močno razlikujejo med sabo. Od kandidata pa se zahteva predvsem razprava o odnosu relativno – absolutno v morali in o posledicah, ki jih ima zagovarjanje absolutistične ali relativistične pozicije.
- 10. Razpravljajte o trditvi: *Prava svoboda vlada le v brezzakonju.***
Gre za vprašanje odnosa med obsegom svobode in zakoni. Po eni strani se zdi, da zakoni vzpostavljajo možnost svobodnega delovanja (denimo vzpostavijo okoliščine, v katerih posameznik ni ogrožen), toda po drugi strani se zdi, da prava svoboda obstaja le, če posameznik ni omejen z državo, to je zunanjo prisilo. Tako je le v anarhični družbi, kjer je odpravljena država, možna prava svoboda.
- 11. Razpravljajte o trditvi: *Družbene utopije so neuresničljive, ker ne upoštevajo resnične človekove narave.***
»Kaj je človek?« je po Kantu najvišje vprašanje filozofije. Ustvarjalci utopičnih družbenih sistemov, npr. Platon ali Marx, pa delujejo, kakor da je odgovor na to vprašanje jasen. Človekova narava je takšna in takšna, zato je treba ustvariti takšno družbo, v kateri se bo prava narava lahko udeležila.
- 12. Razpravljajte o trditvi: *Pravičnost v družbi ni združljiva z enakostjo in enakost ne s pravičnostjo.***
Trditev se nanaša na razmerje med pravičnostjo in enakostjo v družbi. Kandidat mora analizirati pojem pravičnosti in premisliti, v kakšni meri in kako je povezan z enakostjo. Distributivna pravičnost denimo terja, da se dobrine delijo v skladu z zaslugami – če so zasluge enake, bodo udeleženci dobili enake deleže, če pa so zasluge neenake, bo pravična delitev privedla do neenakosti v družbi.
- 13. Razpravljajte o trditvi: *Z vero spoznavamo, česar ne moremo razumeti.***
Gre za pojmovanje odnosa med vero in razumom, kakor ga je zagovarjal Tomaž Akvinski. Vera predstavlja ne v celoti racionalno, razumljeno in utemeljeno prepričanje. Je sprejemanje verskih resnic na podlagi razodetja in avtoritete. Vprašanje pa je, ali se vera in razumsko dojetje resnic o Bogu izključujeta ali pa lahko vendarle verske resnice tudi razumsko utemeljimo.
- 14. Razpravljajte o trditvi: *O Bogu vemo pač, kaj ni, kaj pa je, nam ostane povsem neznan.***
Gre za vprašanje vloge razuma pri spoznanju Boga, oziroma njegovega odnosa do vere. V tem kontekstu pa se pojavlja tudi vprašanje uporabe jezika. Predstavniki negativnega govora o Bogu (novoplatoniki) trdijo, da o njem ni mogoče izreči nobene pozitivne sodbe, ampak samo, česa ni. Zanimiva je primerjava različnih oblik govora o Bogu (pozitivni, negativni, analogni) v klasični metafizični misli s sodobnimi pogledi (fenomenologija, analitična filozofija).
- 15. Razpravljajte o trditvi: *Ne družba, le Bog lahko določi, kaj je prav in kaj narobe.***
Trditev se nanaša na razmerje med Bogom in etiko oziroma moralnimi načeli. Podmena zastavitve je, da sta samo dva vira morale, družba ali pa Bog, in kandidat lahko svoj odgovor utemelji tudi na tem, da vpelje kak drug vir morale, denimo kantovski um.

OCENJEVALNA SHEMA ZA KOMENTAR BESEDILA (1–22 točk)

0–10 ODGOVOR NE DOSEGA MINIMALNIH STANDARDOV

- 0 Popolnoma nerelevantna naloga, če je že najti kaj relevantnega, gre za naključje. Očitno je, da kandidat dela ne pozna.
- 1–5 Komentar je fragmentaren in večinoma nerelevanten, toda v njem je kljub temu najti elemente razumevanja besedila. Gre za postavljanje miselnih fragmentov enega ob drugega, ne pa za celovit komentar. Kandidat je delo sicer začel brati, a iz odgovora ni razvidno, ali ga je prebral in koliko ga razume.
- 6–10 Komentar je že nekoliko daljši in ima deloma zaokroženo strukturo; razumevanje izbranega dela je omejeno, razvitih je nekaj relevantnih poudarkov, vendar je najti še veliko nerelevantnosti. Nekaj argumentov je nakazanih, a so nerazviti. Poznavanje dela ima resne pomanjkljivosti. Kandidat je delo sicer prebral, vendar je njegovo poznavanje že na osnovni ravni pomanjkljivo.

11–13 MINIMUM

Odgovor je že esejističnega tipa (struktura, celovitost, zaključenost). Probleme, ki jih odpira odlomek, in vprašanja kandidat razume, vendar celotno delo dojema na razmeroma nizki ravni in njegovo znanje je pogosto preveč površno. Nerelevantnosti so še očitne, vendar se večina odgovora nanaša na odlomek. Pojme kandidat uporablja, jih pa ne analizira; razlaga je redka, navadno gre za preprosto obnavljanje. Kandidat je delo prebral in ga na najosnovnejši ravni razume. Vprašanja, ki zahtevajo temeljitejši razmislek in nekoliko višjo raven razumevanja, pa so zanj preprosto pretežka.

14–16 DOBRO, A OMEJENO

Kandidatovo poznavanje dela je brez večjih pomanjkljivosti in na osnovni ravni tudi razumljeno. Naloga je koherentna, brez večjih preskokov v izpeljavi; odgovor je večinoma relevanten, toda argumenti so ponekod slabo razviti; kandidat poskuša analizirati pojme, morda vzpostavi nekaj povezav med njimi, vendar analizo največkrat nadomešča opis. Običajno gre za dovolj dolge naloge, vendar so preveč opisne ali pa so to kratke naloge, z dobrim uvidom, a s pomanjkljivostmi, ko gre za natančnejše poznavanje besedila.

17–19 PRAV DOBRO, A Z MANJŠIMI POMANJKLJIVOSTMI

Obravnavano delo kandidat dobro pozna in razume, odgovore na podvprašanja umesti v celotno problematiko dela; argumentacija je jasna in razumljiva, temeljni pojmi so opredeljeni. Kandidat pozna celotno delo, razume bistvene filozofske probleme, ki jih delo, zlasti pa navedeni odlomek in vprašanja odpirajo, in ga tudi razlaga v tem okviru. Še vedno je mogoče najti kako nerelevantnost, neutemeljeno trditev, možna je napaka v izpeljavi ali nejasnosti, vendar pa so na tej ravni to bolj obrobne pomanjkljivosti. Pri nalogah ni izrazite širine razmisleka ali globine uvida, je pa temeljitost in zanesljivost. Ali pa gre za dobro razumevanje, ki pa ne gre dovolj v širino in besedilo je preprosto prekratko.

20–22 V GLAVNEM ODLIČNO

Dober odgovor z analizo pojmov in razvito pojmovno mrežo, z jasno in koherentno linijo argumentacije, ki včasih upošteva (vsaj implicitno) tudi protargumente. Kandidat ima pregled nad celotnim besedilom in na vprašanja odgovarja s pojmovnim aparatom, ki je v besedilu razvit. Pomembno je, da vsaj včasih vstopi v argumentirani dialog z avtorjem dela, v katerem utemeljuje tudi svoja stališča. Za naloge je običajno značilno, da so zelo sistematične in podrobne. Seveda pa je pri ocenjevanju treba upoštevati starost kandidatov in tudi, da so se s filozofijo ukvarjali samo eno leto.

DODATNA NAVODILA ZA KOMENTAR BESEDILA

(Gre samo za dodatna navodila, kajti za pravično ocenjevanje je nujno, da ocenjevalci pred ocenjevanjem obnovijo tudi svoje poznavanje nadržnosti besedila.)

PLATON: DRŽAVA

Odlomek je uvod v razpravo o dobrem in ideji dobrega, ki jo Platon v prispodobi primerja s soncem. Kakor daje sonce življenje, tako je ideja dobrega počelo, izvor bivanja. Sama pa je onstran bitnosti, ima nad bitnostni značaj. Najvišja znanost je znanost o dobrem, medtem ko je za bistvo pravičnosti, preudarnosti, hrabrosti in modrosti, ki jih omenja pred tem odlomkom, dovolj dialektična metoda. Bistvo dobrega je najtežje spoznatno, saj je dobro mogoče le uzreti, a ne tudi miselno artikulirati. Je poslednji cilj filozofovih prizadevanj, ki šele skoz uztje dobrega postane tudi sam dober, božanski in tako primeren za vladarja.

ARISTOTEL: NIKOMAHOVA ETIKA

Razprava o uživanju in njegovi vrednosti se vleče skozi prvi dve poglavji desete knjige. Aristotel premisli niz pogledov in argumentov o naravi uživanja. Eden bistvenih se nanaša na stališče, da je »uživanje globoko zakoreninjeno v človeški naravi. Zato je tudi za oblikovanje vrline izrednega pomena, da človek uživa, ob čemer je treba, in da mrzi to, kar je treba.« Druga pomembna točka razprave je Eudoksosova teza, da je uživanje najvišje dobro. Ob tem Aristotel poudari, da je res, da uživanje ni zgolj sredstvo, temveč je vredno samo na sebi. In vsako dobro, ki se mu pridruži uživanje, postane še bolj zaželeno. A to dokazuje le, da je uživanje neko dobro, ne pa, da je najvišje dobro. Najvišje dobro pa je za Aristotela povezano z razglabljanjem.

DESCARTES: MEDITACIJE

S prvim korakom metodičnega dvoma Descartes pokaže, da svet nemara ni takšen, kakor se nam kaže, z drugim (s pomočjo argumenta iz sanj) da nemara sploh ne obstoji. Matematika že tisočletja velja za najbolj gotovo znanost. Je mogoče zgraditi gotovo vednost na njenem temelju? Vendar matematike ne zanima, ali matematičnim stvarim v naravi kaj ustreza. Torej je treba najti kakšen razlog za dvom tudi pri njej, pa čeprav je še tako nezaten, kot pravi Descartes v Razpravi o metodi. Možnost obstoja zlobnega varljivca je takšen razlog, ki pa Descartesu hkrati omogoči v nadaljevanju najti tudi prvo gotovo spoznanje. Kandidat odlomek vključi v kontekst prve in druge meditacije, prav tako pa lahko pokaže, kaj se zgodi s tem problemom v tretji.

KANT: KRITIKA PRAKTIČNEGA UMA

Kant meni, da so moralno dobra le tista dejanja, ki so storjena na podlagi razumnega uvida v moralno ustreznost maksime, ki ji v dejanju sledimo (maksima mora zadostiti zahtevam prve in druge formulacije kategoričnega imperativa). Če vzgib za dejanje ne izvira iz tega razumnega uvida, temveč od neke drugod, npr. iz naših želja ali interesov, dejanje ni moralno, četudi ni v nasprotju z zahtevami morale. Kvečjemu lahko rečemo, da je v skladu z moralnim zakonom.

KANT: PROLEGOMENA

V odstavku je zajeto bistvo Kantove spoznavne teorije. Kant razlikuje med apriornimi analitičnimi, apriornimi sintetičnimi in aposteriornimi sintetičnimi sodbami. Za apriorne analitične sodbe je značilno, da je povedek sodbe vsebovan že v osebku sodbe, zaradi česar lahko njeno resničnostno vrednost določimo z analizo pomena s sodbo izraženih pojmov (to velja tudi za empirične pojme). Analitične sodbe temeljijo na načelu protislovja. Apriorne sintetične sodbe pa sicer morajo zadostiti načelu protislovja, vendar jih v transcendentalni analizi iz njega ne moremo izpeljati. Tako matematične sodbe temeljijo na apriornih formah čutnosti, metafizika pa na čisto razumskih pojmih. Aposteriorne sintetične sodbe pa so utemeljene na čutnem izkustvu.

NIETZSCHE: H GENEALOGIJI MORALE

Kontekst odlomka iz tretje razprave o asketskih idealih je prikaz povezave med njimi in svečeniki. Temeljna značilnost asketizma je sovražnost in zanikovanje življenja, ki pride najbolj do izraza pri njih, življenje brez hotenja naj bi vodilo k drugačnemu, pravemu življenju. Naloga kandidata je torej očrtati povezavo med asketizmom in svečeniki, temo povezati z ressentimentom, ki hoče zatreti fiziološko uspevanje, ki prezirljivo gleda na lepoto, veselje, moč, tj. lastnosti zmagovitih, ter mu je všečno vse, kar je propadlo, samouničujoče se, grdo, izguba, bolno. Na strani bolnih pride do ustvarjalnega prevrednotenja vrednot, zato da njihove lastnosti, ki jih Nietzsche v odlomku opisuje z veliko emocionalnega zanosa, postanejo reprezentanti ljubezni, modrosti, pravičnosti. Kandidat lahko odlomek postavi tudi v okvir prve razprave o izvoru morale.